

***Cirkelmöte 090301. Genomgången och godkänd för digitala hembygdsboken.
Hästholmens historiska cirkel.***

En berättelse om fiskare, fisk och fiske mm.

Inledning.

Cirkeln har ägnat ett möte till att diskutera det ämne, som anges i ovanstående rubrik. Till diskussionen inbjöds Knut Johansson, kallad "Peja", som representant för den äldre generationen yrkesfiskare, och Gösta Wilén representerande en yngre icke yrkesfiskande generation. Namnet Peja som Knut haft sedan skoltiden kräver en förklaring. Han fick det när han på Per-Albin Hanssons statsministertid kallade denne för just Peja och har sedan fått behålla namnet genom livet. Peja är årsgammal med sin båt, en träbåt byggd i Karlsborg 1931. Sedan han lärt känna denna båt har han oavsett väderlek aldrig varit rädd när han varit på sjön. Båten är byggd i två exemplar och det andra fanns så sent som 1996 i Baskarp som ligger på västgötasidan av Vättern i höjd med södra delen av Visingsö. År 1971 bytte Peja den gamla tändkulemotorn av märket Bolinder mot den snabbdieselmotor som båten ännu är utrustad med och som fungerar utmärkt.

Peja har i hela sitt liv varit bosatt i Hästholmen. Han ägnar sig numera, sedan ryggen "tagit stryk" av all manuell dragning av nät, bara ibland åt fritidsfiske.

Gösta Wilén, född 1942, har sedan 1975 ägnat sig åt fritidsfiske från en bra plastbåt som är billig i drift – endast fem liter diesel på en hel dags körning. Göstas son Christian (Kacke) är nästan mer intresserad av fisket än han själv och fiskar både ensam och i sällskap med faderskapet. Gösta har sedan 1980 anteckningar i almanackor om alla fiskar han och Kacke tagit upp. Art, vikt och fångstsätt.

Fortsättningen är ett försök att strukturera en hel kvälls samtal och diskussion på ett någorlunda överskådligt sätt bland annat genom indelning av det hela i nummerade och rubriksatta avsnitt.

1. I hamnen och på sjön.

Hamnen är under början på 2000-talet ombyggd och utvidgad. De gamla båthusen har inte berörts av detta utan ligger kvar på den plats de haft sedan länge. Den nya hamnpiren och de förlängda pontonbryggorna har medfört lugnare väder för båthusen. Förr måste man hissa upp båtarna vid hård nordvästlig vind. Nu är det lugnt vid all sorts vind och man slipper vara orolig för båten när det blåser.

Peja är oftast ensam i båten när han fiskar men använder då aldrig flytväst. Han har den filosofin att om man är ensam och trillar i vattnet och det inte finns någon i närheten som kan hjälpa har man trots flytvästen ingen chans att klara sig. Vattnet är för kallt. Är man flera i båten kan man få hjälp att komma upp i den ganska snabbt och då kan det vara bra att ha flytväst på sig.

Ibland vid lugnt väder hjälpte Peja en fiskare från Hjo med fisket. De möttes då på sjön och Peja gick över i hans båt för att dra nät. Under tiden fick Pejas båt driva fritt och klara sig på egen hand.

Gösta fiskar i regel tillsammans med Kacke som också fiskar en hel del ensam. Tillsammans fiskar de under säsong tre helger i månaden, ibland både lördag och söndag. De går då ut vid halv åttatiden och kommer hem mellan fyra och fem på eftermiddagen. På den tiden hinner man tur och retur Borghamn med 1,8 knops fart. Det händer att man på en sådan tur inte ens får ett napp men också att man får bra fångst av lax, röding och en eller annan stor gädda, som hamnar i frysen och blir bete till kommande kräftfiske.

2. Kräftorna.

Gösta tror att det är cirka tio år sedan de första kräftorna kom. Han och Hasse Smed (Pejas yngre bror) drog nät och fick några kräftor stora som humrar. De visste knappt vad det var men de tog hem och kokade dem. Nu vet alla vad kräftor är och det är gott om dem på denna sidan Vättern. Det är signalkräftor och de sprider sig år från år och på allt större djup för närvarande ned till 80 meter. På västgötasidan är det ännu inte lika gott om kräftor men de sprider sig successivt över dit. Peja tror att kräftorna äter samma mat som fisken och dessutom fiskrommen. Därmed tror han att fiskbeståndet kan påverkas negativt.

För många år sedan, då det fanns flodkräftor, plockade man sådana i åar och småsjöar och det var gott om dem. Kurt Ljungholm minns att hans morfar, Alfred Andersson i Hamnstugan, en morgon omkring 1930 kom hem med en hel säck stora flodkräftor som han plockat upp i Disevidån.

3. Is på Vättern.

Det är numera sällsynt att Vättern är isbelagd annat än på grundare vatten, i vikar och intill stränder. Det har dock förekommit så kraftig isbeläggning att man kunnat köra bil från Hästholmen till Hjo, en sträcka på två landmil över delvis mycket djupt vatten. Hästholmens hamn fryser till endast vid en period av kallt och lugnt väder. Detta har fått till följd att många fritidsbåtar typ trollingbåtar övervintrar i hamnen och även används för vinterfiske.

När isen bär utanför Hästholmen förekommer fiske från så kallade fiskebusor, ett litet hus med en sittplats, plats för en liten kamin och håll i botten för fiske av lake. Man använde då en metallplatta (käxe) med krok (hullingar) på ovansidan och ett blänke med bete en liten bit upp på reven. Käxen sänktes ned till botten där laken gick. Sedan satt man och ryckte i reven och när man kände att fisken var och smakade på betet ryckte man hastigt upp käxen varvid laken fastnade i hullingarna och följde med upp. Det bästa betet var nors, som man själv fångade när isen låg. Laken nappade bara på den mörka delen av dygnet.

Under de kalla vintrarna krigsåren 1940-45 kunde det vara gott om busor på isen även om fångsten inte blev särskilt riklig. Det knakade i isen och viss konversation kunde förekomma då busorna inte stod för långt ifrån varandra. Då och då hördes ropet "lake i hålet" vilket betydde att någon fått napp.

Åren 1985, 1986 och 1987 var Vättern nästan helt isbelagd. Det för närvarande senaste året, som det fanns lakebusor utanför hamnen, var 1994. Då gick det också att isvägen besöka Rödgravels grotta.

4. Fisk och fiske.

Det finns numera inga yrkesfiskare kvar i Hästholmen. Den siste (Arne Thorn) gick bort på 1990-talet. Yrkesfiskare skulle sedan cirka 60-talet ha särskild licens för att få utöva sitt yrke som fiskare. I dag finns det endast fyra yrkesfiskare i hela Vättern; två i Hjo, en i Borghamn och en i Motala. Fisket hade goda år på 80-talet, Gösta tog på sitt fritidsfiske upp över 100 laxar på ett år. I dag får man bara ta upp tre fiskar per dag och person och ha högst tio drag per båt. Både Peja och Gösta tycker att en gräns i stället borde finnas per båt. För lax och röding gäller viss minsta storlek däremot inte för sik. Fisk, som inte uppfyller måttet, ska återgå till vattnet.

Fiske med utter var mycket vanligare förr än nu. Man har mer och mer övergått till drag – högst tio per båt - som släpas efter båten fästa i spön eller i båtens sida. Sik och abborre med flera fiskar fångas mest i nät.

Siklöja (Löga) fiskades mer förr än nu. På 30-talet skedde detta från roddbåt. Man rodde då sakta in på grunt vatten med en utkik i fören, som spanade efter löjstim. När ett sådant upptäcktes skrämde det mot ett i förväg utlagt finmaskigt nät, genom att en stör med en tom

plåtburk fastspikad i ena änden kördes upp och ned i vattnet. Med tur och skicklighet kunde fångsten bli mycket god.

Harr, som är en fisk av laxsläkte, fiskades med flugmete från roddbåt med mast. Från masten gick en lina åt vardera sidan på båten ut till en skädda och från linan hängde tafsar som släpade en flugkrok i vattenytan. När det nappade (ofta tidig kväll) såg man fisken hoppa upp i vattenytan och hugga flugan. Sedan var det bara att hanka in och ta hand om fångsten. Flugmete sker numera, i den mån det förekommer, från land eller från någon form av gummiflotte. Flugmete var roligt enligt både Peja och Gösta. Harren kallades i folkmun "Vala".

Det var förr relativt gott om ål i vattnen kring Hästholmen. Den togs oftast på långrev med daggmask som bete. Långreven var en lång lina med krokförsedda tafsar. Att plocka daggmask, agna långreven, som kunde vara på 50 eller 100 krok och maska av efter vittjandet var ett smetigt och inte särskilt omtyckt jobb. Långreven lades ut i kvällningen med en över vattenytan synlig stör som ledtråd när reven skulle vittjas, vilket skedde tidigt påföljande morgon. Fångsten kunde - om man hade fiskelycka - bli både ål, abborre, snorjärs och kanske någon gädda.

Andra roliga eller kanske originella fiskesätt var "klubba lake" och "snara gädda". Klubba lake gjorde man när nyisen bar och ännu var genomskinlig. Laken gick då upp mot isen lockad av ljuset och kanske mera syre. Då gällde det för fiskaren att klubba laken i huvudet så att den blev bedövad, snabbt ta håll på isen och ta upp fisken.

Snara gädda förekom mycket sällan. Men det hände när man gick utmed en brygga eller en kaj att man i det klara vattnet fick syn på en gädda som stod och solade sig. Det gällde då att snabbt få tag i en snara av tunn ståltråd som man mycket försiktigt sökte få runt gäddan och dra till innan den reagerade. Med stor tur fastnade gäddan och kunde dras upp. Ett säreget och ovanligt fiskesätt men Kurt har faktiskt sett en av sina morbröder lyckas med det. Lake fiskade man som tidigare nämnts från "fiskebusor" på isen utanför hamnen. Laken skall flås innan den anrättas. Den har en viss benägenhet att "röra på sig" när man tror att den är avlivad. Inkokt lake med dill är för många en delikatess och kan ätas varm eller kall.

5. Yrkesfiskare

När Peja började fiska hade åtta fiskare plats i båthusen i hamnen. Därtill kom Peja och Lennart Johansson. Det var således tio personer, som mer eller mindre på heltid ägnade sig åt fiske. När det låg nere till följd av omöjliga väderförhållanden (is eller blåst) fick fiskarna ofta jobb i spannmålmagasinen hos John Andersson och Centralföreningen, senare Göta Lantmän och Odal. Först i början på 70-talet blev yrkesfiskarna registrerade.

Viss tillsyn över fiskeverksamheten - såväl den yrkesmässiga som den fritidsmässiga - utövas av två för ändamålet anställda tjänstemän.

6. Diverse.

När Peja fiskade utter förr hade han 15 drag på varje sida om båten. När han fått fisk på ett eller flera drag samtidigt, vilket kunde hända, var det besvärligt att åter få i alla drag utan trassel. Gösta använder ekolod men Peja vill inte använda det. Han tycker det är osportsligt och har varken det eller kommunikationsradio. "Litar helt till sig själv." Peja fiskar inte när ytvattentemperaturen överstiger nio grader. Han har funnit att fisken inte eller ogärna nappar om ytvattnet, där han fiskar är varmare. På fråga om det händer att man får fisk av okänd art svarar Peja att det en gång hände att han fick upp en konstig fisk, som experimentellt släppts i Hjo. Han fick aldrig veta vad det var för sort Gösta äter normalt egen fångad fisk två gånger i veckan. Peja däremot är ingen stor konsument av fisk; "det kanske kan bli någon gång i månaden".

7. Leverans av fisk.

Med början på 50-talet levererade Peja sin fisk till fiskhandlaren Harald Gert, som hade en fiskaffär på Sjögatan i Vadstena. Han var lite lurig och ville alltid påstå att en leverans aldrig vägde mer än 10 kilo även om den var större än så. Han var dock inte omöjlig att ändra sig när Peja rättade honom. När Gert hade gått bort skickade Peja sin fisk till Motala. Den transporterades med ordinarie bussturer om sommaren med is som kyla i lådorna. På vintern fanns det ingen is i lådorna, då blev de lättare och billigare i frakt. Busschaufförerna gillade inte fisktransporterna särskilt om det var så många lådor att de inte fick plats på pakethållaren utvändigt utan krävde förvaring inne i bussen också. Det luktade fisk och rann smältvatten i bussen och passagerarna klagade. Peja levererade också till Borghamns fiskexport (Inge Arvidsson). Senare fanns det en fiskhandlare i Ödeshög dit fisken kunde levereras.

8. Hästholmens fiskehamnsförening.

Sedan många år tillbaka finns det en fiskehamnsförening i Hästholmen. Den äger, förvaltar och underhåller båthusen med tillhörande brygga.

9. Största fisk.

Göstas största fisk hittills, en lax, vägde 13,8 kilo men Peja är värre, han har tagit en som han vill minnas vägde 14,2 kilo. Men Peja tillägger att till det kommer "de store som en har tappat".

10. Övrigt

En fiskart som ingen sett till i Vättern är malen. Den är en sötvattenfisk som kan bli mycket stor och borde finnas på något ställe i sjön.

På fråga om man upplevt konstigheter eller mystik som sjöodjur, sjöjungfrur eller annat svarar Gösta att han inte upplevt något sjöodjur men Peja är tyst. Det "hade hänt några märkliga ting" men om dem vill han inte prata. Först måste han själv förstå vad det var han sett och upplevt. Både Peja och Gösta har dock hört vinden spela i grottorna, ett blåsljud som kan leda till skrönor av många slag.

Åtskillig mystik råder kring vad som utspelat sig både i grottorna och på Omberg i övrigt. Vi antar att munkarna i Alvastra inte överlämnat alla sina skatter till Gustav Vasa utan gömt dem på någon säker plats på berget – kanske inne i det med ingång från någon av grottorna.

11. Episod.

En gång kring årsskiftet 1979/80 var Peja och Arne Thorn ute och fiskade i var sin båt. Det var massor med is i Älvarum (Omberg) men det blåste nordostlig vind och man bedömde att isen inte innebar någon fara. Plötsligt började det snöa enormt och vågorna gick rakt söderut, vinden hade vridit sig till rakt nordlig och ökat kraftigt. Det snöade så pass att Peja inte såg Arnes båt. Det var bara att sätta full fart hemåt för att hinna till Hästholmen före den snabbt växande packisen. Arne hade kommit i väg fem minuter före Peja och klarade sig undan isen in i hemmahamnen. Pejas båt fastnade i isen cirka 400 meter från hamnpiren och Peja kom ingenstans. Nu var goda råd dyra. Peja hade inte någon kommunikationsradio ombord.

Bröderna Erik och Henning Johansson såg läget från land. De ringde polisen som just hade helikopterkontroll över E4:an och omdirigerades till Hästholmen. Den vägen fick Peja ned erforderligt material för bärgning. 20 man på piren försökte dra loss båten med vajer men det lyckades inte. I hamnen fanns just då telefonarbetare, som hade fikarast, och kommit dit med lastbil. Nu fick de hjälpa Peja och lyckades med rep, block och lastbil dra båten genom isen till fritt vatten inne hamnen. Det var nära att Peja hade försökt hoppa över från båten till isen men som tur var gjorde han inte det.

Under dramats gång hade en stor del av Hästholmens befolkning hunnit ner till hamnen för att

beskåda utgången, som alltså blev lycklig. "Den våren behövde jag inte skrapa båten, den var helt ren" slutar Peja.

Texten är utformad av Kurt Ljungholm.